

2
A Q U A E

M E D I C A T A E

TRANSYLVANIAE.

DISSERTATIO
INAUGURALIS
CHEMICO-MEDICA

ANNUENTE INCLYTA FACULTATE MDDICA
PRO OBTINENDO
MEDICINAE DOCTORIS GRADU

REGIA SCIENTIARUM UNIVERSITATE HUNGARICA.

EDIDIT

AUGUSTINUS ÖTVÖS

ALRO-CAROLINA TRANSYLVANUS.

Theses adnexae publice defendentur in palatio Universitatis
minore die   Januarii 1836.

B U D A E,

TYPIS REGIAE SCIENT. UNIVERSITATIS HUNGARIAE.

ORVOSI-ÉRTEKEZÉS

ERDÉLY ORSZÁG'

GYÓGY - VIZEIRŐL.

ÍRTA

ÖTVÖS ÁGOSTON

KÁROLY FEHÉRVÁRRÓL.

BUDÁN,

A' MAGYAR KIR. EGYETEM' NYOMTATÁSA

1836.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՆՆՈՒՄԻՏԵ

ԳԱՏԻՆԻԱՆԻ ԿՆՆՈՒՄԻՏԵ

ԼՈՒՆՆԱՆԻ ԿՆՆՈՒՄԻՏԵ

Կedves ajándokul oh hazám! szolj mit nyujtsak elődbe?

Mint bizonyítsa be hű érzeteit kebelem?

Kérj bár életemet, mindenba sörényen adandom

Csak te virágozzhass, én örömet kimulok.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՆՆՈՒՄԻՏԵ

ԳԱՏԻՆԻԱՆԻ ԿՆՆՈՒՄԻՏԵ

ԼՈՒՆՆԱՆԻ ԿՆՆՈՒՄԻՏԵ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՆՆՈՒՄԻՏԵ

MÉLTÓSÁGOS ÉS FŐ TISZTELENDŐ

KANONOK

ERŐSSÁNDOR

URNAK

KÁROLY-FEHÉRVÁRI

SZÉKES EGYHÁZ

FŐ-ESPERSTJÉNEK.

A'
TUDOMÁNYOK PÁRTFOGÓJÁNAK
BARÁTJÁNAK;
IFJUSÁGOM'
GONDOS NEVELŐJÉNEK
TANÍTÓMNAK
MENTOROMNAK
HÁLÁADATOSÁGOM ÖRÖKZÁLOGÁUL
NYUJTOM, AJÁNLOM.

Méltóságos és Főtisztelendő Kanonok Úr!

Szerénytelen tettnek tartám mindég, midőn Orvostársaim Értekezések' alkalmával Pártfogoik' érdemeit szinte mennyekbe ragadák; nevettem sőt boszankodtam is, midőn ollykor olly ére-nyeket tulajdonítottak halandonak, mellyekkel ember nem bír de nem is bírhat. — Az ére-nyek magok, — dicséretekre nem szorultak, mert annak dicsősége maga a' nemes cselekedet, 's meg jutalmazója csak az ég' ura lehet. — An-nál fogva Méltóságos és Főtisztelendő Úr! tud-ván szerénységedet, ösmervén elveidet itt nyil-tan jó tulajdonid' nem célóm magasztalni, ez ugy is Neked csak kissebbségül, bosszuságul lehetne. Hanem vedd köszönetemet azért; hogy munkám első zsengejét Neved alatt ki adni meg engedted, — fogadd forró kézcsokomat 's hálá érzetimet, midőn gyermek, 's ífjú korom Tanítója, Mentora lenni meg nem szüntél, ne

vesd meg szeretetemet, szolgálatomat, 's szorítsd Feléd nyújtott jóbbomat, hogy most immár Barátaid közzé engemis számlálni méltóztatál. Éltesse Isten sokáig, 's olly boldogul mint azt Te önmagadnak kívánod, és a' millyent ember-eföldön élni képes. Ezt ohajtja Néked

Méltóságos és Főtisztelendő Úr

Tisztelő barátod és kész szolgád

ÖTVÖS ÁGOSTON.

E L Ő S Z Ó.

Erdélynek téjjel és mézzel folyó édes Hazáját a' természet nagy Úra, még olly sok gyógy vizekkel is áldotta meg, hogy alig van Európában ország, melly terjedelméhez képest ez' számban őt felülhaladná. Nincs vármegye, sőt helység, mellynek közelében hathatós erejű forrás nebüzogna, hol kellemes savanyú víz nem fakadózna; 's még is fájdalom! pirulva kell meg valami ezen Hazánk kincsét, elsőbbségét nem csak nem becsüljük, de nagyobb részint nem is ösmerjük, 's igazán ha mindenben nem is, de e' részben bizonynyal minden nemzeteknél hátrább vagyunk. — Kevés értekezésink, topographiai leírásink, mellyeket e' részben birunk olly csekélyek, olly régiak, olly tökéletlenek, hogy azoknak rendszabálya a' mostani orvosi tudomány' elvei szerint elnem fogadhatók. — Hát földő intézeteink olly lábon állanak-e, hogy a' látott és tapasztalt külföldit magokhoz édesítsék, szoktassák? más idegen földő rendelkezésekkel versenyt futhatnak-e? valyon nincs e' elegendő okunk e' részben is szégyenkedni, pirulni? — — — — pedig a' földők szép istennéje orvos társaimtól több udvariságot érdemelt, 's Hazám' előbbkelői is nagyobb részvétellel, fi-

gyelemmel, delíséggel tartoztak volna eránta lenni. Azomban biztat szazadunk szelleme, hogy e' részbenis majd teendünk annyit, mi nemzeti haladásunkat, iparunkat igazolni fogja, ha ezen nagy czélhoz kis értekezésem által bár milly parányi részbenis járultam, ohajtásomat, forró kivánságomat elértem.

Magyar nyelven értekezem, részint mivel 'Hazám' ezen cikkelyéről más nyelven szollani szinte hibának tartottam, részint mivel csekély tehetségemhez képest, nem annyira a' tudományoknak, mint honfi társaimnak használni kívántam, nemzetemhez pegig írni illő, hogy érzeteim', gondolatim' nemzeti hangon adjam elő. Irtam Pesten Januar hónapban 1836

A' SZERZŐ.

Gyógyó - szék Savanyú - vizeiről.

Eilet ihr Kranken hierher, wie der durstende
Hirsch zu der Quelle;
Trinket Gesundheit euch zu, die in den
Wellen hier spielt.

Keletről, hól örökös hólepte erdők választják - szét Erdélyt Moldovától, egy büszkenemes 's bátor Nemzet földjén buzog azon földibalzsam, mennyei nektár! melly hazám büszkesége elsősege — mellynek hullámai között egészséget arat az utolsó reményt vesztett nyavalyás is; — Itt fakadoz azon viz! ; mellynek meg becsülhetetlen ezüst csepjeit mi mégis szinte pazar kézzel fecséreljük.

Megvizgálták e' vizet Kémiailag Neustädter Kormány - széki Fő-orvos, és Krautner gyógyszerész, kik dicséretéről eléggé emlékezni nem - tudnak. — Az elmúlt század' vége felé D. Matyus Ó és Új Diaetetikájában nagy hathatóságát, munkálkodását szív elragatattva írja le. — B. Kránz, Mátyus tapasztalatai után ugy emlékezik ezen vízről mint a' legnevezetesebb erejű Gyógykutakról. — D. Pataky a' Pymontai és Spaadai vizeknél hatóságára nézve feljebb emeli. Gratz ellenőr (Controllor) erejére és vegyítékire nézve egész Euro-

pában egyetlenek, állítja. — Prof. Hartmann ennek használatát mind azon betegségekben tanátsólja, mellyekben egy hathatós erejű Szén-sav-viz jónak tapasztaltatott.

Sűrű erdők között, egy Kellemteljes regényes hegyigetben Maros Vásárhelytől tiz mértföldnyire, Szárhegytől nyolcz, Gyérgyótól hat, Ditrótól mint egy négy orányi távolságra ümledezik kilencz forrás, mellyeknek egyike már régi századokban csudáltatott Európától; azomban rendszeresebben az elmúlt század közepefelé kezdett használtatni, 's szinte csak az ujjabb üdők emelték-fel azon dicső fényre, midőn fürdő intézet neve alatt már a' külföld is ösmeri; Csinos és kényelmes lakó szobákkal diszeskedik, vannak sok 's mulató barátságos körei, mellyek szint úgy a' honfit, valamint külországok' lelkesb polgárjaitis magokhoz bájolni képesek; Innen évenkint igen számos részint beteg, részint egészséges vendég igyekszik tártkeblébe; sietnek mindazok: kik az élet terheit felejtni ohajtván a' jelen' örömeivel élni kívánnak; vagy azok is kiket, az orvos-segitni többé nem tudván-szárnyai alol ezen utolsó vigasztalással bocsújt ki: „Talan segítend őnnek Borszék.“ — Mi ezen kilencz forrás közzül csak hármat említünk: magát a' Borszékikut, Lobogót, és Sárosfürdőt.

Borszéki savanyúkút.

Ezen víz mellyet méltán az Erdélyi vizek királynéjának nevezhetünk, melly minden forrásinkat, vizeinket hidegségére, tisztaságára, kellemes izére, hathatós gyógy erejére nézt, sokkal feljülmül 's mit fájdalom! érdemeit, eléggé, mint szinte több hazai gazdaságinkat nem méltólag becsülve, 's tisztelve ezüst cseppjeit egy kis folyam jobb oldalán néhány pár lépésnyire tünteti szemünkbe. — Ezen forrást sok természet' vizsgálók a' tengerrel közlésben lenni állítják, mi ha nem lehetetlen is de bizonyos adataink hibázván méltán

kétkedünk; — és csak a' hypothesisiek osztályába szorítjuk e' véleményyt:

Tulajdonságai, e' víznek: tiszta, színtelen, kellemes szagu, Savanyu csipős kedves ízű, orrot facsaró, csipős felbőfőzéseket okozó. A' fejet bábultá's nagyobb menyisége nehezzé teszi, sőt szédelgést is hozelő; legkeményebb üvegedényt is szétrepeszt, légyen csak szinig meg töltve' és rögtön be pecsételve; a' széket nagyon könnyen elő mozditja a' nélkül, hogy a' gyomorban vagy belekben fájdalmat, rágást, megnyomást tüntetne elő; Egy kupa - két itcze - sokaknak már a' legbővebb székletételre elegendő, 's e' viz különös tulajdonsága az: hogy később nem többé a' bél-hazamban, hanem vizellő utak működésében mutatja hathatoságát, midön is az étvágyot nagyon elősegíti — Sokáig álva üllepedéket tesz-le, melly só kemény és sárga szinű. Hőmérséklete 8° R.

Kémia vegyitékét nézd végén

Ezen vizből D. Pataky számolása szerint:

egy óra negyed' alatt mintegy nyolczvan kupa ömlikki, 's naponként, minthogy a' töltögetés éjjel nappal történik, szinte ötezer üvegpalczkok hordatnak szét; részint szatócsóktól a' két haza különböző-részeire, részint nagyobbvállalkozóktól Moldovába, Oláh Országba, Ausztriába, sőt talán Francia és más Országókba is; — ebből kitetszik hogy Erdélyre nézve a' Borszéki savanyúvíz egy igen fontos kereskedési cikkely, melly jó rendelet 's orvosi ügyelet mellett évenként félmilliomnyi pénzforgást eszközölhetne. Annálfogva nem lesz felesleges ha e' tárgy körül bővebb értekezést tartandók.

Rendszabályók, 's némelly pontok a' Borszéki víz töltegetésénél és vitelénél.

I-ször Legjőbbidő a' töltögetésre Martius hónap September végéig. — A' távulabbra való vitel pedig Augustus, September, 's Octoberben történjék.

2-szor. A' töltése rögtön vitessék - végbe, mivel ellenkező esetben a' szénsavból — ezen savanyú víz lelkéből — nagy mennyiséget 's így hatást meg' erőt vesz-el.

3-szor. Az üvegpalczok henger alakúak, kemények 's vacskosok legyenek, — a' vékonyok finomok könnyen törnek, hamar repednek 's átszállítások sok bajjal kárral történik.

4-szer. A' palaczok színültig töltessének, hogy a' felesleges vizet magok a' dugók szorítsák ki, különben rázás alkalmával majd kotyogni kezd, a' víz; fel melegedik, a' lég benne kiterjed 's az üvegeket szét repesztí; — vagy a' dugón át rést találván magának, hathatós erejét elveszti és elromlik.

5-ször. A' bedugás kis idő-szünet után taplóc dugókkal 's olly szorosan vitessék végbe, hogy a' levegő közösködés egészen megszüntessék, ez okból szükségesek a' hosszú nem redves, illendő vastagságu 's irányú dugók, mellyeket később hólyaggal lekötven szurokkal szükség bécsepegtetni.

6-szor. Az üvegek ügyes 's ilyenben jártós emberek-től helyzettessenek szalma, fűrészpor, vagy polyvával tölt ladákba.

7-szer. Az átszállítás vizen legalkalmatosban történik, mivel illy esetben kevés a' kár, ritka a' törés, és el mellőztetik azon balvélemény, melly szerint a' vizen való szállítása, károsnak tartatik.

Egy pár szó ezen víz kereskedése hanyatlásáról, csökkenéséről.

A' Borszéki víz olly ritka tulajdoni, kellemes íze, 's hathatos gyógy ereje mellett is nem hogy naponként a' külföld előtt híresbé 's kedvesbé válna, de sőt ugy látszik kereskedési hitele 's régi becse napról napra annyira kezd hanyatlani, hogy valóban félni lehet, ne talán egy év-tized

malva egészen megcsökkenjék vagy szűnjék. Okait e' következendőkben lenni állítom:

a) Szinte hiedelemmé vált közöttünk hogy a' messzebb szállítás, sok ideig tartás a' Borszéki vizet eredeti jó tulajdoniból, hatalmas erejéből 's izeből annyira kivetkezteti, hogy végre az édes kutbéli vizet is alig haladja felül tulajdoniban. — Pedig nem itt ám a' bökkenő Úrak! nem a' Borszéki víz ennek oka! a' szállítás legyen bár szárazon vagy vízen, nem hozza ezen megromlását; hanem rosszul töltünk! megrosszabbul pecsétlünk 's pakolunk; legrosszabbul pedig szállítunk! úgy annyira, hogy éppen azon kell csudálkozni miként a' sok ügyetlen kéz fogásaink után is bir annyi jósággal, mellyel csak ugyan illy környülmények között is dicsekszik.

b) Sok rossz érzésű, fekete-lelkű emberek, csalók, hamisítók, vissza élvén a' köz bizodalommal, kijádván a' kereskedési hitelt csalási fortelyokkal a' külföldit elámitván Borszéki jó savanyú víz helyett más csekély érdekű, sőt kutbéli édes vizet is — pénzért! eladni nem iszonyodtak! 's most nehéz érzés lépimeg a' hazafit, midőn azonkívül is kevésé ösmert Erdély hazánkról a' külföld illyes botránkoztató eseteket beszél 's állit. — Nemzetiátok száljon illy gonoszok fejőkre, ugyis nemzeti becsület ellen vétkeztek — 's az adottszó szentségét tiporták! vétkes lábaikkal, — melly nélkül nem állhat nemzet, nem kereskedés.

c) Nincsenek jó orvosi rendelkezéseink, a' rendőrségi jozan felügyeletetekis hibáznak; 's a' Borszéki út olly rossz, hogy valóban csudálkozni nem lehet, midőn hibázik az élénk kereskedés, teng 's leng a' hazai szorgalom.

Orvosi és Rendőrségi rendeletek; mellyek a Borszéki-vízkereskedése 's hitele helyre állításánál szükségesek.

1. Jobb keményb., vastagb. üveg palaczkok készítesenek, a' mostaniak egy általjában véve nem czélerányosok, mert hamar töredeznek, a' szén-savnak elegendő-kép. ellent nem áthatnak, és elvitelők; szállításuk sok kárral van párosítva.

2. A' bédugás, pecsétlés, pakolás, ahhoz értő emberekre bizattassék; kiknek fáradságúkért illendő fizetés adasson.

3. Az üvegen; vagy a' pecséten magán álljon Nemes Gyógyószék címere vagy ezen rövidszó: **Borszéki-víz.**

4. Küldöttség — commissio — állitassék, mellynek tagjai legyenek: Elnök egy köz. tiszteletű férfi, — felügyelő: szorgalmas 's illy tárgyakban jártos orvos; meg' szabad lelkű és érzésű katona tiszt, 20—30 's több részint polgári részint katonai állapotú alattvalókkal. — Ezen küldöttségnek hivatala a' körül fog forogni: vízre, üvegek készítésére rendesen felügyel, a' töltést szabályoson igazgatja, az itt szükséges csendet 's rendet fentartja; a' pecsétlést, bédugást, pakolást, ahhoz értő emberei által szorgalmaztatja, — hól szükségesek változtatásokat tészen; azokat ha érdemesek felyebb helyre is bemutatni és eszközléséért esedezni el nem mulatja, szóval: hivatalosan 's pontosan felügyel micsak a' kútnál de a' fürdőknél is történend. Végre a' köz bátorságra főgondot fordítani kötelessége leszen.

5. Törvény hozatassék, hogy azon csaló; ki a' külföld' bizodalját rosszra használja, ki megbizotjait ámitja 's ki talán hamis pecsétet üvegére nyomatni bátor, valamint világcsaló, címhamisító (falsificator) ugy fog büntetődni.

6. Inkább megegyezés mint törvény által, mivelhogy ez, a' székely nemzet szabad jussával merőben ellenkezne, —

határozottassékel; hogy kiki legyen az bár hon vagy külföldi az üvegtöltésért fizetni köteles. — Ezen pénz jövedelméből lehetne aztán talán fizetni a' bepakolókat, rakosgatókat, és segédekét; 's ebből lehetne némelly hiányosságokat helyre állítani pótolni (vagy újjakat előteremtteni) maga pedig a' fizető ezen kis sommácska áráért nyerhet ingyen bepakolást, pecsétlést, 's azon büszke őnhiedelmet, hogy ő is részes a' borszékivíz hitele helyre állításánál; mi valóban minden jó érzetű Nemesnek 's Hazafinak kötelessége.

7. Szükségesek továbbá hogy nagyobb társaságok becsületés jó lelkű hazafiakból álljanak össze, mellyek a' külföldöt józan rendelményeink felül megnyugtassák, mellyek a' valodi Borszékivízet maga egész 's tükéletes tulajdoniban megüsmertetni szándékozzanak.

Ezen 's még több más hasonló okos rendelmények mellett reménylhetjük csak, hogy elvesztett hitelünk újra lábra álland — 's e' nevezetes külkereskedési czikkelyünk nem mint eddig nagyobbára consumtióji — belső fogyasztási, — hanem jövendő bődög állapotunk' nevezetes ágát, forrását teendi, mit valóban csekély pénzbeli keresetünk helyheztesésénél eléggé hamar ohajtani nem lehet.

Lobogó Borszéken.

Fekszik ez az előbbi felett mint egy háromszáz lépésnyi távulságra. — Vize igen tiszta, színetlen, fullados szagu, csipős, kedves savanyu izű. Hevmérseklte 7—8 ° R. Kémiai vegyítéket lásd végén. — Ezen forrás fürdőül szolgál.

Ez azon fürdő mellyet annyira tisztelünk 's becsülünk, ez azon víz mellynek esuda tévő erejét orvosok, 's nem orvosok predikálják mint azt a' betegek 's felgyógyultak töménytelen száma igazolja. Két részre van osztva, mellynek egyikében a' nő-nem, másikában pedig a' férfi-nem igyekszik elvesztett erejét 's egészségét helyre állítani pótolni. Sza-

badon áll tető nélkül, tárva az idő viszonyainak 's lég változásinak, — oldala mellett számos csinnal készült szobák vannak mind a' kétnembéli vendégek öltözésére. Itten a' fürdés néha szélben 's essőben is történik, sőt vannak sokan kik az essőben való fürdést a' többinél hathatósbnak állítják; lehet azon okból hogy illy alkalomkor a' szén-sav nem olly nagy mennyiségben röppen-el a' levegőbe mint ez meleg napokban történni szokott...

Sárosfürdő Borszéken.

A' fő forrástól jokora távulságban balra fekszik. Feneke iszapos sáros itt ott a' leülésre faragatlan kövek rendetlenül helyhezve szolgálnak. Vize kékes tiszta, fojtó szagu, sayanyos izű 's kevésbe olly hideg, mint a' többi fürdői Borszéknek, az egész igen elhagyatott állapotban áll, pedig e' fürdönél kellene betegeinknek a' fürdés kezdetét tenni.

Borszéki vizek' használata.

E' vizek hatalmas erejüket 's nagy gyógy munkálkodásokat kétség kívül leginkább a' szénsavnak tulajdoníthatják, ámbár a' benne felolvadt sóknak is részint köszönhetik; az emberi életműséggel nagyobbára kétfélekép jönnek érintésbe, — értem az ltalt 's a' fürdést. — Mind a' két mód' használatnál némelly szükségésb orvosi szabályokat adni honosaimnak kötelességem kívánja.

Rendszabályok a' Borszéki viz' itala körül.

Leghathatósabb a' vizet kútja mellett merítéskor inni mivel vitel és tartás által némelly repülékeny vegyitéki állományaitól fosztathatik meg. — Általánosan véve éhgyomorra ajánlhatni, ekkor a' gyomor más táplálékoktól és idegen anyagoktól tiszta; 's így a' viz erejét könnyebb erővel

emésztí, rendeli 's az egészség fentartására nagyobb hatás-
sággal működhetik; azonban gyenge érzékeny gyomorúknál,
finom lankadt emésztésnél legtanácsosb azt fölöstököm
utánra halasztani. Az italt kevés vízmennyiséggel szükség
kezdeni, eleinte naponként elegendő egy félkupa, — egy
üzze — később egy kupára sőt kettőre is lehet felhárni, a'
nagyobb adagokat; mint p. o. 4—5 sőt több kupa vizet inni
napjában nem csak nem tanácsos, de veszedelmes is; —
azon mennyiséget több napokig szükség egy formán hasz-
nálni, minekelőtte a' fürdéshez kezdene a' beteg. — Azok
kik szédelgést fejfájást tapasztalnak az ital után, a' vizet
keves ideig pohárban állani engedjék, hogy a' szénsávnak
egy bizonyos mennyisége elröppenjen. Italul tisztán hasz-
náltassák, azok azonban, kik nagyon sovány testalkattal
bírnak, továbbá: sorvadozók, izgékony és felette érzékeny
gyomorúak, valamint azok is kik gyenge emésztő életmivek-
kel bírnak tejjel keverve ihatják. — Tompa mérsékletűek,
hideg alkotú 's puffadt testűek régi jóborral elegyítve hasz-
nálhatják.

Orvosi tanácslatok a' fürdés körül.

A' fürdés reggel történjék álm után egy pár óra negyedre,
ekkor az élet elevenebb 's a' viz' alkotó részeiből sokkal na-
gyobb mennyiség hat keresztül a' bürrendszeren-át az élet
műségbe; kik azonban rossz következesit tapasztalnak ezen
rendszabálynak; bátran reggelizhetnek, csak ügyelettel kell
lenni ne hogy gyomorukat igen megterheljék, mert illy
esetben a' fürdés inkább ártalmukra mint hasznukra szol-
gáland 's más betegségeknek váland kuftejévé. A' vízben
menetel csendesén, halkal történjék mert ekkor hidegsége
nem okoz oly kedvetlen érzést a' testben, mint közönsége-
sen. A' test fürdés alkalmával nyakig meritessék a'
vzuhullámai közzé, egy pár perczig szükség aztán ön magát

csendesen tartani, később hasznos lesz az egész testet megdörzsölni, — izzadt vagy felhevült testel fürdeni veszedelmes, tüdősrvadásra, nyakas csuzra és több más bajokra nyújt ez alkalmat. — Leghathatosban munkálodik a' fürdő ha meztelen testel jön érintésbe; mind azon által hogy a' szeméremnek kedvezzünk és bofránkozásra ok ne nyujtassék, ezük rövid lábravalót felhúzni illendő' legyen. — Eleinte 15—20 perczig vízben ülni elégséges, később $\frac{2}{3}$ söt egy óráig vagy míg semmi kedvetlen érzés nem tapasztaltatik; a' Németek egy órán túl fürdeni soha nem szoknak; vannak azonban sokan kik 4—5 óráig mulatnak a' vízben, 's néha napjában kétszer is; azonban ezen szokást ajánlani senkinek sem bátorokodunk, — Napjában egyszer fürdőben lenni elegendő; azok kik nagy hatóságát még nem tapasztalnák, vagy a' vízzel huzamosban éltek kétszer is, söt többször is fürödhetnek, négyszer, ötször 's többször nem csak nem tanácsos, söt valóban ártalmas tett. — Az egész orvoslásra 25—30 fürdés elégséges — kik még többet használni akarnának orvosi tanáessel élni semmi esetben ne mulaszták-el; végre a' nő nem tisztulása alkalmával fürdőbe ne mennjen, a' savanyu-vizitált is szorosabb korlátok közé ejtse.

É L E T - R E N D.

Hogy a' Borszéki viz életműségünkre annál hatalmasb erővel befolyhassan; hogy hasznait 's gyógyerejét hasznunkkal tapasztalhassuk; szoros életrendet tartani nem csak szükséges, de elkerülhetlen feltétel; különben csak kárunkra 's sok más bajokra, betegségekre nyujtunk alkalmat. — Az életrendhez nem csak az ételt, italt számítjuk, — hanem a' szenvedelmek', testmozgás', multságok', alvás' 's a' külső levegő-kör' minemúségei is ide tartoznak.

Az evésben legjobb tanácsadónk maga az okosság, — fő elvünk pedig a mértékletesség legyen, honnan olly eledellel fogunk élni, melly természetünk, szokasink 's viszonyaink, meg-betegségünk' nemével megfelel, — sokat egyszerre enni nem fogunk, 's a gyomor megterheléstől óvakodni főgondunk leszen; étvágyunkat — mellyet itt a viz, azon kívül is elő mozdít — sokszori, de kevés étel által csillapítjuk; kövér, kemény, csipős, igen sós, fűszeres ételektől tartozkodunk; hanem olly eledelek nemeivel, mellyek az emésztésnek könnyen engednek, mellyeknek használata 's evése az említett életmivékben lankadtságot, gyengeséget, szelet, haskorgást, puffedést nagyobb mennyiségű nyálkát, savanyu felbőfögéseket, hasmenést vagy szék rekedést nem okoznak minden eledelek között legtöbbször fagjuk becsülni, — egész mesteri szakács könyvet e' cikkely alatt írni, felesleges dolog lenne, úgy is nem ez' értekezés lapjaira 's hivatalonnak sorompói közé tartoznak.

Az italban Kövessük ezen rendszabályt: keveset de jó minőségűt inni. Reggelire egy csésze huslé, csokoláde, vagy kávé legajánlhatóbb; ebéd közt friss forrasvízzel élni legtanácsosb; ki borral költheti-el csak ebédjét, savanyú vizet keverjen jó gyenge asztali borral; édes borok, erős, édes, szeszes italok, nem Borszékre valók; honnan a Tokaji, Rozsamáli aszuszölök, Borbándi, Dévai 's t. b. más-lások valamint pálinka-, roszolis-, punsch-ivás; kivéven azokat kiknek orvosi különös tanátslat által ajánlfatik nem csak nem ártalmas közönséges használata, hanem a' Borszéki viz' gyógy erejének 's foganatjának merőben szembe szegzik magokat; mit kétség kívül is csak azok használják, kik a' Borszéki fürdön mulatságból nem pedig orvoslás kedviért vannak, ezek orvos tanácsokat halgatni nem akarnak, de négy szem közt legyen mondva ezen urak is ügyeljenek magokra és

senmiben de legfőképp az általában ne divatlankodjanak, mert majd-okok lesz lelkes Berzsényinkkel felkiáltani:

Csak repülő álomkép 's csalódás,
A' halandó ember élete!

Rövid öröm, hoszu gond 's bánkodás
Bus életünk szük kerülete.

A' Lélek szenvedelmei — indulatok — figyelmünket igen nagy mértékben megérdemlik, ezektől nem csak az egészségre, hanem az egész orvoslásra nézve sok függ; mindenek előtt: bu, sok gond, harag — szomorúság, szerelem féltés, irigység, félelem 's t. b. minden módon kikerültessenek; ellenkező esetekben a' Borszéki víz használata, nem egyéb mint csendes méreg; — de legfőképp szerentsétlen megvetett szerelem az, melly éltünk szebb napjait borusokká teszi, 's illykor a' fürdés huzamosb használata nem derűre díszlik remény teljes éltünknek; hanem mind inkább sirt készít, a' hosszabb időt ígérőnek; illyeknek azon kívül is csak az utazást lehet okosan ajánlani, meg' a' világ bohó oldalainak megtekintését, — öröni, reménység, boldog szerelem ha modfelettiék hasonlokép' által-mason hatnak életműségünkre, — sok olvasás, gondolkodás, terv-készítés 's a' tb. más időkre halasztassanak. — Az unalom is melly egyik sötét ejje földi létünknek 's nyomasztó mérge boldogságinknak, minden módon elkerültessék; vidám társalkodási kör, mulattató olvasás, barátságos beszélgetések, a' természet' keblébeni séta. azon hathatos szerek, mellyek felejtetik velünk az élet tikkasztó sulyát, mellyek a' megelégedés, — ezen ideálját a' boldogságnak — arany szempillanátait közünkbe is bevarázsolni képesek. Esős és sáros napokban kocszást, tánczot, játékot 's legfőképp a' színházat! lehetne ajánlani. A' játékok jobbára mulatságból, nem pedig nyereség vágybul üzetessenek; nagy hazárt-játékok nem megfontolt eszű, józan itéletű férfihoz illő idő töltés; —

Schach-játék 's mellyek nagy fejtöréssel, sok-üléssel vannak egybekapcsolva ártalmasok; — ajánlhatók e' részben leginkább a' billiárd, tekézés, labdázás 's a' tb. egy szóval vidám légyen éltünk, a' fürdön, nem itt helye az érzelésnek, kesergésnek, ne repkedtessük képzelminket ideal világba, hanem maradjunk Borszéken?! 's éldeljük a' jelennek ránk mosolygó örömeit:

O ember, ember, éld az életet!
 Egy óra percz se muljon el soha,
 Hogy elne mondhasd: „birtam azt egészen,
 'S örömkelyhét végcseppig izlelém! *)
 Gyórsan repül a' Szárnyra kelt idő,
 A' végezés még gyorsabbán; ki gyáván
 Egy boldog órát elszalaszt, nyomába
 Többé nem ér, bár villámként haladjon.

Az életrend egyik pontjához tartozik a' testmozgás is. — Hasznairól halgatok, mert mind ez már annyiszor, 's öly sok helyen elvanmondva, hogy itt hosszabb vitatása — szükségtelen, annál fogva egy két szabályt e' cikkben adni elégségesnek látom — Nagyobb testmozgás a' viz ital 's fürdés-előtt ne történjék, — délután nagyobb séta engedtethek; — a' séta vigitársaságban barátságos beszélgetések között légyen. A' férfiak csendes lovaglást tehetnek, asszonyok meg' kik rendes testmozgással nem élnek vagy nem élhetnek naponként kétszer kocsizzanak, legjobb pedig ha a' testmozgást valami mulatsággal párosítjuk-tánczal, halászattal, vadászattal, miket azonban elég ügyelettél szükség használni.

Az öltözékben utánozzuk a' szerény öthoniságot; hiuság - csin, - tetsz - vágy öltözetek nem orvoslandókhöz illők; fejünket hidegben tartsuk, ne bonyoljuk-be szerfelett; ezt leginkább szépeinknek egész deliséggel ajánlani bátor va-

*) Szemere — Zrinyi-ben.

gyok, kik azon kívül is gyakorti fejfajásukat a' sok kendőknek — Schawl-köszönhetik; — füzött vállokat földön használni balgatagság 's hiszem; ezt okos Dáma nemis cselekszi. — Esti hívesebb-ég alatt vagy tánczi felhevülés után fedetlen nyakkal, finom szövetű ruhákban szabadon járkálni, sétálgatni veszedelmes. Figyelmet érdemel még a' lábaknak illő melegbeni tartása is, — mi által sok náthás betegségek kerültetnek-ki.

Az álom, melly ellankadt testünknek új erőt kölcsönöz, mellynek ringató karjaiban enyhülést reményl a' faradt lélek! — egész létünkre 's egészségünkre nagy befolyással van, annálfogva kik ezen életrend szabályaival vissza élnének, káros következéseit eléggé jókor tapasztalni fogják, — éj tehát az alvás' legillőbb 's legtermészetesb ideje, alszik ekkor az egész természet, nyagodjék az ember is! — a' tiszta levegőjü szoba, úlomban szabadon nyugvó test, izes és egészséges álmot szoktak szerezni; hajnal-pir-hasadtával allvó helyünket elhagyni igyekezzünk.

Végre szemügyre vegyük a' külső levegő-kör' állapotját. — Borszéknek regényes helyezete 's keresztül-hatatlan erdők között lévő fekvése sejdítettik velünk hogy ott, a' légkör inkább hideg mind meleg, azért is lakossai a' hűtésnek, 's nem a' felhevülésnek vannak ki téve, annálfogva erre elegendő ügyelet ajánltatik. Tanácsos lesz szélben, zápor esőben nem fürödni, 's a' viz-italt is minthogy illy alkalomkor megzavarosodik szűkebb határok közé szorítani.

Gyógy-javaslat a' Borszéki vizeknek.

Azon földi jót, mellynélkül kopármező földipályánk, 's Tántálusi szomjkín az arány 's gyémánt halom között is a' gazdag élete, — az egészséget ezen megbecsülhetetlen isten' ajándékát hány köszöni néked Te mennyei forrás! mi sok

ezer áldja csuda tévő gyöngy cseppjeidet, 's térdére omlik háláadatos kebelével áldani azt; kit teremtésében csak bámulhat elegendőkép' az agyag ember!!

Nincs olly betegség' neme mellyben a' Borszéki víz' erejét ezereken tele-torokkal ne dicsérnék, — a' legkétséges 's idültebb tudósravadástól kezdve, a' legcsekélyb' fogfájás' gyógyításáig hozatnak 's beszéltettnek példakelő. — Én ám-bár hatalmas erejét örömmel ismerem-el, universalis orvos-ságnak azonban, hirdetni nem merem; sőt bátor lélekkel vallom-meg, hogy a' milly sok betegségekben hasznos, épen olly sokban sőt többen ártalmas; véleményemet eléggé igazolja az: hogy valamint egy azon tulajdon-ok különböző irányu okozattakat nem szülhet, ugyan azon egy orvosság is — nevezzük bár ha tetszik gyógyviznek, fürdőnek, vagy forrásnak — különböző 's ellenkező természetű betegségeket legyőzni képtelen, tehetetlen, mert különben az emberi mű-ség munkálodási nem a' természet' törvényiből, örökös szá-hályiból lennének magyarázhatók, hanem mint valami Chi-maera a' vaksórs' játéka' műveiből folynának, mit hinni kép-telenség lenne; valamint universalis orvosságot is állítani, 's keresni csupán gyenge agyúak' foglalatosága.

Én csak azokat fogom elő számlálni mellyek az orvosi tudomány' élveivel 's okossággal megegyeztethetők; a' többinek hitelt nem adván figyelemre sem tartom érdemesnek. —

Altalánosán véve a' Borszéki víz, a' felolvasztó gyógy-szerekhez tartozik, 's legkitűnőbbben a' képző élet — vita plastica — műveit támadja-meg. — Felmagasztalólag hat az át-hasonlási részekre, honnan a' nagy étvágy, 's még nagyobb vidorság magyarázhatók, — a' bélhuzamat, has beltartalmát magát a' vérrendszert, választó 's elválasztó életművekkel együtt, de legfőkép' a' ducz rendszert — *Systhema ganglio-sum* — munkálkodásra, tehetségre ösztönzi', gerjeszti, egy-szersmind pedig az anyagok' nagy képzekenységét, merő-ségét hátráltatja.

Ennél fogva emésztés-csökkenésben, bélhuzam'-csorvában; székrekedésben, a' felszívó edények lomhaságában, az eres vérnek a' verőczer rendszerben való öszvegyülésénél, epe-választás-feltartoztatásban, máj, lép, arany erek, 's méhdugulásban, pöffeszkedésben eléggé nem dicsérhető erővel bírnak. — Valamint a' tüdő' azon bajainális, mellyek sok nyálka torlodásbul 's azoknak később vagy lankadtb felszívatasából szármoznak, méltókép' ajánlani nem lehet — Vég-tére hasznos még azon esetben is, midőn a' vizellőutak 's kül-bőr' természetes munkálkodásai hibáznak; — Előre feltévén azt: ha mind ezen bajokkal valódi élet tunyaság párosodik. —

Következésképpen tehát haszonnal élhetni e' következő betegségekben, millyenek:

1-ször idült bajok, 's némelly senyvek. p. o. görvély, angolkor, sárga, - fehér, - vízkór, köszvény, csúz 's a' t.

2-szor a' takony hártya' némelly bajai, mint: hurut, idült takonyár, fulladozás, belcsatorna' nagy nyálkasága, turhás tüdő sórv, — tüdőgumócsoktól eredő köhögés 's a' t.

3-szor a' nemző részek egéségtelen állopotja, millyenek az asszonyoknál: méh 's méh hüvely takonyár, fehér-folyás, hószám felakadás, meddőség. Férfiaknál: idült tagárblenorrhoea-nehéz vizelés, huyeröltetés, — Azon rosszakban is mellyek a' hügyelválasztásából származnak p, o. a' hügy kövek kiképezése gátlásában, itt azonban inkább pálastololag; szüntetvén t. i, a' fájdalmat, — munkálodik.

4-szer. Azon kinokban mellyek dugulasoktól 's a' vérmozgás 's felszívás restebb munkálkodásiktól veszik eredeteket: harmad 's negyed napos hideg lázak; golyva, csecsemősök' aszalvánnya 's a' t, hathatosan gyógyit.

5-rzör. Az ide-rendszer' szenvedelmei. Vég-tére midőn azoknak gyökere a' képző élet műveiben fészkelődik; ide tartoznak: komorkor, rásztkor, méhgörckór, örültség, balgaság 's a' t.

Vannak azonban némelly esetek mellyekben ezen vizekkel felhagyni tanátsos, — Minthogy a' tapasztalás tanítja, hogy a' szénsavasvizek a' vérrendszert nagyon izgatják, annál fogva szénsavval igen gazdag Borszéki vizek véres alkátu embereknél, gyuladással lázra hajlandoknál, vér-tórlódásoknál, gyuladásoknál, vér kiömléseknél egy általában tilalmaztatnak.

Némelly jobb elrendeléstű 's orvosfelügyeletek alatt levő fürdő intézeteknél vannak olly készülétek, gépelyek, mellyek a' kigőzölgő szénsavat, vízből, kútból, 's körül lévő helyekből felfogják és a' test' vagy egyes részeire vagy az egész testre magára alkalmaztatják, 's légfürdő név alatt használtatnak; ennek hathatos erejéről sok hitelt érdemlő Orvosok tesznek bizonyosságot, 's valóba olly méltó dolgokat írnak 's közlenek, mellyek figyelmünket megérdemlenék. — Szélütött, idült köszvényes és csusz fájdalmak, 's több még más meg rögzött veszedelmes szenvedelmek hozatnak elő, mellyek ez utón gyógyitattak meg. — Borszéken nem lenne-e jó illy készülétekről gondoskodni? —

Néha azon szálladékok is, mellyeket a' víz maga fenekére letész célirányosan gyógyitnak: 's nem ok nélkül, mert ha kevés vízzel keverve péppé alakítatnak 's a' beteges részekre tétetnek, nagy foganattal birnak p. o. izmerevésben, tagszaggatásban, hidegdaganatokban, bürszenyében, tisztátalan fekélyekben 's a' t.

Váczi meleg fürdők.

A' Körös' víz' folytában mellynek porondós fővényéből sok aranyat mos-ki az emberi pénz-szómj', Zaránd Vármegyében, alsó Vácza kerületben lapályos de nedvesföldön gazdag ércbányákkal híres hegyek között helyheztesznek ezen Erdélyben olly nevezetes fürdők, — Körösbányától, és Halmágytól 4 óra járásnyira, Hegyei réz és vas részekkel tel-

lyesek. — Fekvése ezen fürdőknek igen gyöngyűrű, hire is olly nagy hogy évenként számos vendégektől látogatattik-meg; ámbár nincs még olly karban helyeztetve orvosi rendelkezésekben mellyek szerint kényelemben 's gyógyításban a' közkívánatnak megfelelének,

Tulajdonságai; a' víz maga tiszta, ha pohárban tartatik feketés lesz, később szint' olly üledéket tészon, — szaga záptojáséhoz hasonló; ize kedvetlen, esümört okozó, a' víznek feneke feketés homokkal van behúzza 's mint a' nép közönségesen hiszi mérges állatokat közelében meg nem szenved. — Hévmérséklete 25—28 ° R. — Egy óra alatt mintegy száz tíz veder víz foly-ki. — Alkotó részeit lásd alább.

A' fürdés reggel éh gyomorra történjék: napjában egyszer mintegy $\frac{2}{4}$ óráig, később napjában kétszer is egy-egy óráig hozabítani lehet; a' víz ital itt nem igen használtatik, sőt tisztán nem is tanátsos, orvosi felügyeletek mellett téjjel inni ajánltathatik. —

Gyógy javaslat. Ezen kénköves fürdők nagyoszlató, izzasztó, vizeltető, ritkító 's leginkább szélesztő erővel bírnak: gürsöket, öszvehuzódásokat gyógyítanak, máj, lép, 's több belrészek dugulásait elűzik, sok bürkiütéseket eltávolítanak. Azért tehát méltóképen lehet ajánlani a' csusz és kőszvény fájdalmakban, legfőkép pedig a' lábkőszvényben, a' hideg daganatokban, keményedésekben, némelly érczekkel visszaélésből származott idült bajokban, millyenek az olmos kődesümör, higanyos-nyálszivár 's a' t. rüh, sümör, fejkosz, tejvar, valamint a' bujasenyv megrögzött fekelyeiben 's a' t.

A' Gyógyi meleg fürdők.

Fekszenek Hunyad vármegyében, Szászvárostól két mért-földnyi távulságra a' maros jobb oldalán. Al-gyógytól egy órányira erdők között. Emelkedik iten délről egy

dombocskák; mellynek kebléből 4 forrás fakadoz, közeliben sok mészkő találtatik 's maga a' víz is minden idegen testeket mész-szaladékkal kerítbe; — az elmúlt század 70-én a' fürdők tető nélkül szabadon állottak, az idő visszontagságainak kitéve, 's ekkor azon tudosok kik a' gyógyi fürdőkről irtak, ugy emlékeznek mint langyos vizekről, most immár, midőn csinos fürdő házakkal diszeskednek hévmérsékletek olly nagy, hogy méltán foglalnak helyet a' meleg fürdők sorában. Évenként számos honnosok látogatják meg, 's többi fürdő intézeteink között szinte elsőbbség közé számítandó. — Ezen fürdőket már a' Rómaiak ösmerték, 's mint hogy a' nép még most is közönségesen az egyik forrást A pafi fürdőjének nevezi, hihető! hogy már ezen fejedelen alatt a' Gyógyi vizek virágzásban voltak 's méltóképen! mert ha állató részeit, 's hévmérsékletét megtekintjük a' Badeniéknél (Bécs mellett) nem csak nem alább valók, de azokat fölül haladják! — 's fájdalom mégis az orvosi rendelkezés szorgalommal párosulva ott milly csinosvárost varázsolt-elő, midőn itt egy pár házacska alig létez kényelmül látogatóinak!

Tulajdonságai: vize tiszta, szintelen, szagtalan, ize kevésbé savanyús, hévmérséklete 25—26° R.

Alkotórészei: szénsavas mészag, szénsavas keserag, szénsavas szikag, kevés köva föld és sósavas szikag. Olly nagy mennyiségben ömlik pedig kivált a' legfelsőbbikéből, hogy egy malom kereket forgatni képes.

Gyógyjavaslat: Ezen vizek a' bőr'likacsait kitágítván az izzadást segítikelő, vér-keringést szaporábbá teszik, dugulásokat szorulásokat oszlatnak, görcsös öszvehuzódásokat gyógyítanak, bőrkiütéseket el-távoztatnak, sőt mint erősítő fürdők-is használtatnak, honnan rüh, sümör, csuszfajdalmak lábköszvény, görvély, gőlyva, aranyér rekedés, méh 's méh hüvely takonyár, gyermekek' aszalványa, májlép dugulás, meddőség, férfi tehetetlenség, belférgék, sok más idült beteg-

ségeknél mint hathatós vizek ajánlhatók. — Ezen vizek fürdésénél azon szabályokkal kell élni, miut a' millyek felül a' Borszéki vizeknél említettek; ügyelettel lévén azonban a' két víz különböző mérsékleténél. — A' víz ital Gyógyon tudtommal nem használtatik, ni okbul? nem tudom; talán a' közelében lévő jó vizek, kutak, egészséges hideg friss kristály források elsőbbséget érdemelnek-e betegeinknél a' meleg víz használata fölött? —

Némelly jobbrendeletű meleg fürdő intézeteknél a' gőzzel való gyógyítást is használják, 's valóban nagy foganattal, nem lenne e' jó ha Gyógyon - is ezen orvoslás módot divatba hoznuk? —

Radnai vidéknek savanyúvizei.

Erdélynek észak felé fekvő részében, közél Bukóvina és Marmaroshoz, az ugy nevezett Radnai passus mellett, ezen mező város környékében, több még más gazdagságink mellett igen sok jó, édes, és savanyú víz-forrásokkal büszkélkedünk. — Mellyek mindnyajon a' nagy szamosba ömlesztik vizeiket. — Mogura hegy környékiben négy négyszegű mért föld határai közepette huszonöt iható forrással többet számlálhatni; én azonban csak hatról mint nevezettesekről szóllandok:

Első forrás Dombhát: ezen forrás fekvése Radna és Major között vagyon, mind a' két helységtől két negyed óra távulságra, az ott folyó Szamos partjátúl 180 lépésnyire; most már szép kő fürdőházakkal diszeskedik és kényelemre készült szálló szobákkal bír.

Tulajdonságai: a' víz egy domb kősziklas tetejéből három nevezetes nyílásokon át - buzog ki felé; tiszta szinte kristály színű, szaga kénköves, ésős időben nagyobb mint tisztában; számtalan buborékokat bocsajt ki magából; — íze csipős, savanyús. — Hévmérséklete: 10° R.

Egy negyed óra alatt mint egy három száz hetvenöt fertályt (meszely) ömleszt-ki egyik ágából.

Kémiai vegyitéke: sok szénsavas szikag, mészag, s keserag, kevés vas, cselany, kovacs és vonat anyagot, igen sok szabad szénsavat, és kénsavat rejt.

2-dik. Forrás szent György: ezen kút Radnán alól szent György falu északi határán vagyon, ettől körül belől 700 lépésnyire; Dombhattól pedig két óranyi távolságra.

Tulajdonsági: a' viz csendesesen omlik-ki egy köhalmom déli oldalából, színtelen, kristály tisztaságú, sok buborékokat ereszt magából, szaga a' kénhez hasonló, íze csipős, sós, öszvehuzó; hévmérséklete 11° R. Önnön sulya minden Radnai vizek között legnagyobb, — egy negyed óra alatt 420 fertály viz foly ki, a' forrás körül sok kövé válttesteket találhatni; állato részei: azok mint a' Dombhátinak, kivévén hogy ez kevesb szénsavas szikagot, több szénsavos mészagot tart magában, a' cselanynak és vonat anyagának csak nyoma találtatik.

3-dik. Forrás Borvölgy: egy hosszú völgynek szinte közepében fekszik, melyet olah-lakói Vale-vinulujnak (Bórvölgynek) neveznek; a' benne taláto híres borvítől; észak felé Radnától két óranyi messzeségre, némelyek ezen kútat Hámori forrásnak is nevezik.

Tulajdonsági: a' viz esendesesen szivárog-ki a' föld körületére, — színe nincsen, kristály tisztaságú, szagatlan íze kellemes csipős, öszvehuzó, kevesb buborékokat bocsajt-ki magából, mint a' két előbbi, hévmértéklete 8° R., kevesebb szénsavat tart magában mint a' Dombhát és szent Györgyi kénsavat nem foglal magában, többi tulajdonsági pedig megegyeznek a' Dombhát forrással.

4-dik. Forrás Medvepatak: egy egyenetlen görbe völgyecskeben, melyet oláhul Vale-ursulujnak; magyarul pedig Medvepatakának neveznek, vagy okosabban

Medve-völgyének; napkelet felé Radnától két negyed órányira fekszik.

Tulajdonsági: vize szintelen, szagtalan, ha friss, kénköves pedig ha több ideig áll. Ize csipős nem kedves erősen öszvehuzó mintha tintát tartana magában. Kevés búborekakat boesajt. Savanyú borral nem forr; hőmérséklete $7-8^{\circ}$ R. — igen kis mennyiségben fakad. Kémiai vegyitéke szénsavos mész, vas, széksó, kénsavos széksó; vonat anyag meg sok szabad szénsav.

5-dik. Forrás Radna. Radna mezővárosban bent a piactól mintegy 1200 lépésnyire fekszik, Izvor kis folyócskának közelében.

Tulajdonsági: vize csendesesen emeli-fel magát a kút fenekéről, mélysége akkora hogy abból nagy edényekkel vizet meríteni lehet. színe midőn az ember kutjába tekint feketés, de üveg poharban egészen szintelen, és tiszta, ize csipős fanyar. Hőmérséklete 10° R. savanyú borral nem igen pezseg, egy percz alatt mint egy két kupa vizet ömleszt-ki. — Radnának északi lakói ezen vizet csak nem közönséges ital gyanánt használják. Vegyitéke hasonlít a medvepatakéhoz, csak hogy itt szénsavas keserag és sósavos széksó is találtatik, mint szinte a vashól-is nagyobb mennyiséget tart magában.

6-dik. Forrás Aranyos: ezen forrás aranyos névű völgyben Dombháttól három negyed órányira esik észak felé, az aranyos vize mellett.

Tulajdonsági: vize szintelen, szagtalan, ize savanyos, tentás, fanyar; búborekjai larmával ki felé sietnek, savanyú borral igen forr, 's kedvesb izú mint a' Medvepataki, de a' Dombháti víznek kellemetességét ehhez hasonlítani sem lehet. Hőmérséklete 9° R. egy percz alatt öt fertálynyi vizet buzog-ki. Vegyitéke a' felyebb említetttektől

csak annyiban különbözik; hogy ez sosavas meszet megkövacs földet is rejt magában.

Orvosi gyógyerejük 's munkálkodásuk a' Radnai bor-vizeknek.

Ezen vizek mint annyira a' vasas savanyú fürdőkhez tartoznak, azonban sokat különböznek egymástól hatás-gokra nézt; valamint a' vasból nagyobb vagy kisebb mennyiséget rejtenek; valamint több vagy kevesb foganatos anyagokkal bírnak 's mint hőmérsékletök feljebb vagy alább áll; úgy orvosi erejük is majd nevededik majd hanyatlak. — E' szerint tehát a' Dombháti, Szentgyörgyi, 's Borvölgyi források erősítők ugyan, de nem oly mértékben mint a' medvepataki, Radnai, Aranyosi; mert ezek több vas részecskékkel gazdagok. Ellenben sokkal hatalmasobban oszlatnak, vizeltetnek, izasztanak, hajtának, savakat színak-fel a' Dombháti, Szentgyörgyi 's Borvölgyi; mellyek közül kétségen kívül a' Dombháti minden bizennyal első helyet érdemel. A' Medvepataki, Radnai, Aranyosi öszvehuzó 's sokkal nagyobb részben erősítők mint a' három előbbieik.

A' három első tehát vegyítéké' következesben ajánltatik az etvágy előmozdításban, az önkéntes hányás gátlásban az első utakbeli savak 's tisztátalanságok ki-takarításában. Honnan a' bosszas fejfájás, szédélges, fűlfájás, csipás szemek, álmatlanság, nyálkás tüdősorv, fulladozás, idült hurut, máj, lép' cseplezek', aranyer' dugulásaiban, valamint vak aranyer'-fájdalmakban, hószám rekedésben, csász- 's' köszvény-fájdalmakban, nehéz- 's' vér-vizelésben, súlyben, görvényben, golyvában, 's több még más igen sok szenvedelmekben gyakorta legfoganasban gyógyitnak, használtatnak. A' bőr kiütésekben: fejkosz, orbáncz, sümör 's a' t. segítenek, bélférgeket kiűznek; rászt-méh görcs-sárga 's buskört vagy egészen orvosolják, vagy azokon legalább palas-

tolólcg segítnek, idült betegségek, mint: angolkór, idült gög-és tüdősorv 's a' t. e' vizektől néha enyhülést nyernek.

A' Medvepataki, Radnai, Aranyosi, mint igazán vasat erősítő vizek fogantatosok, mind azon betegségekben mellyek a' képző-, érző-élet' gyengeségébül, lankadságábül, lomhaságábül támadnak, erednek; mind azon szenvedelmekben, mellyek a' vér-rendszernek csekélyebb forgásától mozgásától származnak. Hasznosok tehát a' gyomor-görcsben, gyenge emésztésben, étvágy hanyatlásban, férfi tehetetlenségben. Ide tartoznak még a' meddőség, fehér és sárgakor, idült méh- és méhhüvely-takonyár, férfitagár, görcsök, mellyek a' nagy gyengülésből veszik eredetüket, továbbá köszvény 's több még más bajok mellyekben sokszor igen hathatos erőt fejlesztenek-ki.

Ártanak mindenféle gyuladásoknál, a' forró nyavalyáknál, nyavalya töresre hajlandoknál, a' vér-pökés, mejj vízkörságú embereknel. A' véres emberek, öregek, 's nagyon ifjú gyermekek, csecsemők e' vizekben inkább méregre mint orvosságra találnek.

Udvarhely-széknek savanyúvizei.

A' Homorodi kerület, Udvarhely-székben, — sok savanyúvizekkel dicsekszik, a' többek között nevezetességek, e' következők.

a) Alsó-Homorodi Borkút. Ez a' többi között leginkább ösméretes, 's lakóitól nagy haszonnal és fogantatos gyógy-ereje miatt igen dicsértetik, a' mellette folyó patakocs-kától 24 lépésnyi távulságra, Oláh-falutól egy, — Udvarhely-től pedig négy órányi messzeségre.

Tulajdonsági a' víznek: tiszta, később azonban a' levegő befolyásatul homályos lesz; 's fehéres sárga üllepedéket teszen-le; szintelen, szagtalan, 's kedves savanyú

izű, hév mérséklete: a' 9—10° R. lebeg, egy óra alatt körül belül 450 vedernyi vizet önt-ki, sok buborekokat bocsajt, a' borral meglehetősen forr. Áll Kénsavas, és Sósavas Szikagból, szensavas mészag', keserag', szikag' 's vasból, kevés kénsavas mészagból meg Kovacs földből. A' szabad szénsavból nem nagy mennyiséget bír. Ennek közelében van még egy más forrás is, melyet Székely-lakói csak fürdőül használnak, különös behatását eddig még nem ismerjük.

b) Felső Homorodi borkút. Ezen forrás az előbbtől 300 lépésnyire, Udvarhelytől négy óra távulságban fekszik, a' víz folyásának mentében felfelé.

Tulajdonságai. Vize igen tiszta, szaga és íze savanyus, hévmérséklete 9° R. Vegytékéhez képest nem olly hathatós, sem nem bír olly gyógy-erővel mint az Alsó; annál fogva hasznát és foganatosságát inkább csak a' körül lévők, elv nélkül használják. — Vannak Udvarhelyszékben még több más illy tulajdonságokkal bíró források is, részint e' kettőnek mellette, részint szánásztét elterjedve, de minthogy gyógy-tulajdonokra, és állató részeire az alsó-Homorodi kutat nem csak felyül nem haladják, de ennél sokkal alább állanak, 's mivel a' uép mint eddig nagyobbára nem fordöre, hanem csak itatra használja, bővebb értekezést ezekről tartani felesleges; ilyen p. o. Lövete.

Ezen vizeknek gyógy ereje: oszlató, erősítő 's hughajtó. Honnan a' vese' szenvedélmeiben, vak-arany-érben, csuz és köszvény-fajdalmakban hathatós gyógy-erővel munkálkodnak. Sőt hozatnak példák elő, 's nem elv nélkül, midőn rásztkor, görvély, turhás tüdösorv 's más illy bajok gyógyittattak-meg e' vizektől.

Kérulyi Savanyú-víz.

Lövetétől nem messze, egy keskeny völgy' közepében egy kis folyó mellett, melyet Kéruly patakának neveznek, keresztül gazolhatatlan (?) sűrű erdők között fekszik; Homorod víznek közelében.

Tulajdonsági: Vize erős csergedezéssel, 's nagy neszszel fakad a' föld' kebléből, igen tiszta, szaga savanyus, ize csipős orr facsaró, kellemes 's csipős büfögéseket okozó: savanyu boral nagy mértékben pezseg, sok bubórékat eresztvén magából. Hévmérséklete 8° R, Egy nap alatt szinte 5000nyi vedret ömleszt-ki; tart magában igen sok szénsavas szikagot 's mészagot, vasat, kevés kőva földet keseragat, szabad szénsavat es sósavat.

Orvosi ereje megegyez, a' többi savanyú Homorodi vizekkel; csnk hogy azoknál hatóságára 's erejére nézve sokkal feljebb áll. Legkitünőbbben azonban munkál a' vízellő utak, 's képző élet műszereire. Gróf Lázár János az elmúlt Században csudatévő erejét e' szép versekkel igyekszik halhatatlanítani.

Tu morbi, mortisque fugator!

Pharmaca tu praestas, quae non Podalirius unquam

Aut possit praestare Machaon.

Et quoties mihi tussicienti carperis ore

Firmo, et quamvis usque valenti

Nectare tunc pasci videor conviva Deorum

Et Coelestis rore fruisi.

Zsoványi hideg fürdők.

Kraszna Vármegyében, Somlyóról két orányijáró-földre, az ország-út közelében, Zsovány falu határán fakadoznak ezen fürdők. Vízük tiszta, szintelen, szagok ásványos különös, izek savanyos édes összehúzó. Állanak kénsavas mész-

agból, keseragból, vashól, timagból, tartanak sósavas keseragat, és vonat anyagot, semmi féle szabad savval nem dicckednek. Hévmérsékletök: mint eddig egész bizonynyal tudoumal meghatározva nincsenek, talán 10—11 ° R. főrog. Orvos erejük: Ezen vizek eddig csak melegítve használtatnak 's ritka foganatu erősitő hatással birnak; honnan fájdalom! hogy eddig ezeknek munkalódásuk orvos-társaim' figyelmét olly kevésbé ingerelték, holott pedig a' pornép félbehagyó hideglelésekben, hasmenésben, köszvényben, csecsemősök idült szemgyuladásában 's a' t. nagy foganatját látja, és tapasztalja.

Korondi savanyú-vizek.

Korond falú vidékén több savanyú vízforrások találtak, az egyik mint használata által a' többinél híresebb — Ártsónak neveztetik, — Fekszik ez korondtól két negyed, — Sofalvatól öt negyed-órányi távolságban, Lopágy hegy alyában; — körülete egynéhány fa-házacsák állanak, vendégek' szolgulatjára, 's elfogadására.

Tulajdonsági. Szine a' víznek homályos, ize savanyus, kedves; hévmérséklete 10 ° R. tart magában szén-savas mézsgat, szikagat, keseragat, vasat, kénsavas szikagat, timagat, kovacs földet sósavas szikagat 's kevés szabad szén-savat.

Ezen forrás alatt mintegy harmintz négy lépésnyire van még egy más savanyú kút is, melly a' lakosoknak csak fürdőül szolgál, — Korond folyocsának pedig jobb oldalán egy mézből álló dombocsának tetőjén több helycken nagy erővel 's zajjal ömledznek még más több források is, mellyek közönséges sőt tartván magokban nehéz 's kénköves szaggal teljesek, a' köznép ezeket általján Szekének nevezi.

Az Ártsói víz orvosi ereje: Oszlató, erősitő, olvasztó, 's vízeltető. Honnan azon begségekben használhatni mint a'

Homorodiaikat. Érdeme e' víznek leginkább abban áll, hogy hatóságára nézve a' többi sápanyú vizeknél gyengébb lévén, olly betegeknek is lehet ajánlani, kik illy természetiü fordók erősb munkálódásait kevésbé állhatnák-ki. — A' Szejkei vizek gyógy-ereje pedig; még eddig az orvosi tudomány elvei szerint ellégge nem határozottatott-meg, sajnálni lehet hogy ezekről felvilágosítást 's bővebb orvosi-értekezést nem birunk.

Pojáni savanyú-vizek.

Egy szük völgyben, Paján falutól nem messze két források talátnak, egy másnak közelében, a' völgy Zonda völgyének neveztetik; vizök elégge tiszták, később meghomályosadnak, szagtalanok, izek savanyú 's összehuzó, hévmérsek letök 9° R. Alkotó részei: Szénsavas mészag, keserag, szikag, vas, Kénsavas és sósavas szikag meg kevés kovacs föld. Szabad szénsavból nagy mennyiséget bírnak. Orvosi erejük olyan mint más borvizeknek. Mint hogy pedig a' Szénsavat igen könnyen vesztik-el, annál fogva ált-szállítást, elvitelt nem igen szenvednek, 's gyógy-erejükbül illy esetekben szinte egészen kivetkeztetnek.

Hideg fordók felső Bajom' határán.

Medgyes-Székben, Felső Bajomtól (Bazen), délre ezer lépés távulságban, egy gyönyörű és romános hegy-liget' keblében, mellyet pompás hegyek környékeznek, — fakadoznak ezen hideg források, mindyajon egy kis folyamban egyesülvén végtére. Ezen folyam jobb oldalán két üregek talátnak; a' felső négyszegű iszapos fenekkel bíró, Pap fordónak (Kirchenbad) az alsó kisebb 's zavart vizet tartó a' lakosoktól, szegények vizeinek (Bettlerbad) neveztetik. — Ezeken kívül e' vidéken még több más kisebb 's nagyobb ritka erejü források is szemléltetnek.

E' vizeknél egy igen méltó természeti tünemény láttatik, a' Szén-gyuló-szesznek bőv ki gőzölgése, — melly a' tűzlangól meggyuladva, legszebb mulatságu' 's eszméletül szolgál az emberi észnek és szemnek.

Tulajdonsági. Szine tisztátalan 's némükép az utca béli sárhoz hasonlít, de egy pár óraj nyugalom után szürüdeke annyira tiszta lesz hogy világós szint jádzeni képes; szaga agyagos és poshadt. Ize igen sós, 's kesernyés. Héymérséklete 15° R. mennyiségére olly kevés, hogy hosszabb ideig tartó szárazság után, majd egészen el enyészik. Tart magában sósavas szikagot, mészagot, keseragat, vónat anyagot, és agyagot. Orvosi erejük: Ezen fürdők hathatos izgató 's erősítő erejük végett századoktól fogva már ösmértetnek, 's az idegek gyengülésében, izülések lankadásában foganatosan munkálodnak, évenként számos köszvényesek tapasztalyák jótékonyását; görvélyt, gyermekek' aszalvannyát gyakortá' tökéletesen gyógyitnak, némelly esetekben a' fekélyek oroslása után maradt szélütést reményteltyesen meg orvosolják. Melegítés által gyógy erejebkűl nagyobbára ki vetkeztetnek.

Ezen egy kevéssé bővebben le írt gyógy-vizeken kívül vannak még Erdélyben sok más hathatos erejű kutak, fürdők, források; ezeknek számát D. Nyulas két száznál felebb teszi, de a' mint ezt más szerzők megmutották 's Transylvania német könyv irói allítják, 350—370-re lehet hecsűlni. Ezekről névszerint, kémiailag. orvosilag értekezni 's tökéletes kézi könyvet birni valóban kívánatos lenne; azonban ehez sokévi munka, nagy tapasztalás, 's vas szorgalom kivántatik; — elég legyen tehát nékem kezdőnek e' zsenge munkámban csak a' nevezetesbeket 's ösmeretesbeket ki szemelni. In magnis et voluisse sat est.

Rákosi savanyú vizek. Szent Mihály falutól két negyed, Szépvíztől egy órányi távulságra. Ezen vizek Csik-

szék nevezetesb forrásai közé számítandók. Ennek felyében hideg fürdők találatnak; neszes ki onlások miatt Bugyógós vizeknek neveztetnek. Orvosi erejük: erősítő, honnan olly formán használhatni mint a' Radnai vidék három utolsó vasas borvizeit,

Borsárosi fürdők. Az Ölt vizétől Szentkirály falu hatarán mint egy száz lépésnyi messzeségre, Borsáros névű lapályon több mint harmincz savanyú források találatnak, ezek közül az egyik nevezetesb különösön Borsárosi savanyu víznek neveztetik, az ország uttól öt percznyi távulságra. Ez italul szolgál; orvosi erejük: erősítő, honnan olly betegségekben mellyek valódi gyengeséget arulnak el nagy foganattal használhatni; csúzbán, köszvényben, rühben stb. igen dicsértetnek.

Jakabfalvai savanyú vizek. Borpatak folyocska mellett fakad ezen savanyú víz Jakabfalvától egy órányi földre. A' szénsavból nagy mennyiséget rejt magában. Annál fogva olly formán s azon betegségekben ajánlható, mint a' Borszéki. ?

Lázár falvai hideg fürdők. Csik Lázárfalvától délre egy negyed órányi távulságra, mindnyajon Fortyogó név alatt ösmértetnek, A' fürdésnél ügyelettal kel lenni mivel sok kénsavat tartván magában fulladást okozhat, Orvosi erejük: a' nép szinte czuda dolgokat beszél ezen vizekről, a' legveszedelmesb 's idült bajokat evizektől meggyógyultaknak hirdeti, mint: régi fekélyek, rosz indulatu fenés seb helyek, köszvény, idült bőr kiütések.

Borhegyesi savanyú vizek. Hargíta hegy alyáiban egy kösziklából folynakki. Hasznok nem több mint más savanyú vizeinknek. Rosz utjai lévén kevés vendégektől látogattatik meg.

Kiskaláni meleg fürdők. Hunyad vármegyében Hunyadtól két órányi, Kalán falutól 700 lépésnyi távulságra. Ezen fürdő egy kösziklának ki vájt üregében talál-

tatik, mellynek hosszúsága 20, szélessége 12 lábnyi 's három rőfnyi mélységű, mellyet kétség kívül már a Romaiak használtak; mert a' kösziklának ki'vájása módja Romai szorgalomra mutat; a' nép regeli, hogy Zsigmond császár midőn Erdélyt meglátogatta ezen forrást személyével tisztelte meg. Most ezen fürdők nem igen használatnak, az Algyógyi meleg fürdőkkel orvosi erőben mérköznek.

Kéméndi savanyú vizek. Ezek Hunyad vármegyében Dévától két, Szász-várostól 3 órányi tavulságra, Kéménd falutól eszak felé mint egy négy száz lépésre; ezen vizek most már nem igen vevődnek számba, azonban éppen olly gyógy erővel bírnak mint más csekélyebb érdekű Erdélyi savanyú vizek; — ezeknek közelében vannak még más savanyú kutak-is, mellyek mint hogy a' körül levő 's benne találtató idegen testeket kővé változtatják, közönségesen **Kőveváló** borvizeknek neveztetnek, ezeknek gyógy erejük még eddig bizonynyal meghatározva nincsen.

Sósmezei savanyú vizek. Torjafalu határában Sósmező nevű völgyben több 's számra mint egy 35 sós források fakadoznak; mellyek sóspatak folyamba egyesülvén az erdők között tovább hömpölyögnek; ezen mező napnyugoti részében vasas savanyú vizek is láttatnak, mellyek közönséges nevezettel **Sósmezői savanyú vizek** alatt ösmértetnek; **Bűdős hegy** közelében.

Itten taláztatnak azon dög levegővel tellyes barlangok; mellyeknek mássát csak Nápoly mutathatja; itt vannak azon üregek, mellyek kénsavas szeszet gőzölögvén ki, minden étellel bíró növényeknek, 's állatoknak sirhalmul szolgál; — harmincz lépésnyire nincs körüllette zöld vagy élő fű; kerüli mint valami gyehenát az ösztönnel bíró állat, és fut tőlle minden félénk! ki e' ritka természeti tüneményben csak halált szóró sirt szemlél. — örül pedig az okos, midőn illy rettenetes jelenségekben is csak a' Mindenható hatalmát, erejét csu-

dálja látja 's okát törekszik ki fejteni?! — az északi legnagyobb barlangot, melly Csik-székfelé tekint, székely lakosi Gyilkosnak nevezik, a' délre fekvő pedig Bűdőslyuknak mondatik.

Gyógy ereje ezen vizeknek megegyez a' Homoródi savanyú vizekkel.

Vannak még több más források is, mellyeknek hasznát 's gyógy erejét kétkedésbe sem hozhatni, de mint hogy azok kevésbé ösmértetnek, elegendőnek találom, csak név szerint említeni. Illyenek;

Árakpatak, Felsőfehér vármegyében, savanyú víz.

Hidvég, savanyú víz.

Kis-czég, Kolos várm. keserű vizek.

Nagy-czég, savanyú víz.

Boczes, Hunyad vármegyében Algyógytól más fél órányi távolságra, savanyú víz.

Véczel, Hunyad vármegyében Kalamár völgyben, savanyú víz.

Stojka, Belső-szolnok vármegyében magyar Lápos vidékén, savanyú víz.

Zsibó; Zsibó mező várostól két negyed órányira, hideg fürdők.

Ölves; ölves falutól két negyed órányira, kesernyes izű-vizek.

Háró, savanyú víz:

Bibarczfalva, savanyú víz Brassótól hat mért földnyire lakossai isszák.

Száldobos. Udvarhely székben savanyú víz, erős vasas fürdő.

Farkas mező. Almás hatarán fehérpatak balsó oldalán 20 lépésnyire, savanyú víz; erejére hasonlít a' Homoródiakhoz.

Szombatfalva. Udvarhelytől két órányi távolságra Parajdi só aknáknak fele' vezető út közelében, savanyú vizek.

Szombatfalvi hideg fürdők; az előbbiektől 300 lépésnyire: Erősítők de nem használtatnak.

Bódok. Az ólt vize folytában Bódoktól fél órányira, savanyú vizek 's a' t.

Bé - végzem már értekezésemet azon forró ohajtással; vajha! Hazám orvosai ezen betegségek' - orvosló - módját 's hasznát méltókép' tekintetbe vennék, és eképpen is a' tudományok' haladására, betegek' vigasztalására, 's édes Hazánk' dicsőségére segéd kezet nyújtani el-ne mullasztanak.

Állasztó részei némelly nevezetesb Erdélyi vizeknek *).

	Szénsav- szesz.	Széngyuló- szesz.	Szénsavas mészag.	Szénsavas keserag.	Szénsavas szikag.	Szénsavas vasag.	Szénsavas eslag.	Sósavas szikag.	Sósavas keserag.	Kénsavas szikag.	Kénsavas mészag.	Timagföld	Kovacs föld.	Vonatanyag
	(köbhüvelyk)			S z e m e r e k.										(grana)
Borszéki főkut	128,	—	28,5	12,0	43,0	0,4	—	1,5	—	4,0	—	2,0	2,0	—
Lobogó 's a' többi Borszéki fürdők	—	—	30,00	10,25	36,00	1,00	—	1,50	—	3,00	—	—	1,50	—
Váczi fürdők	—	32,	—	—	—	—	—	7,25	7,50	—	6,00	—	—	—
Al-gyógyi fürdők	36,	—	7,0	8,0	17,0	—	—	2,0	—	—	—	—	1,5	—
Dombháti forrás	115,2	kevés	28,00	12,75	64,00	2,25	0,75	18,00	—	6,00	—	—	0,25	0,06

*) Egy kupa vízben vagy 40 obonban (uncia).

Literatura.

- Paschalis Carioph. dissertatio de usu et praestantia Thermarum Herculanarum. Mantuae, 1739.
- Wagner Lucas dissertatio med. de aquis medicatatis M. Trans. Viennae, 1773.
- H. J. von Kranz Gesundbrunnen der österreich. Monarchie. Wien, 1777.
- Barbenius Jos. M. D. chemische Untersuchung einiger merkwürdigen etc. der Háromszék in Siebenbürgen. Hermanstadt, 1792.
- Neustädter Michael, Medic. Dr. u. Profomed., über den Gebrauch des Borszéker Sauerbrunnen. Zeitschrift Hermanstadt.
- — über den Gebrauch des Homorod. Sauerbrunn. 1793.
- Nyulas Ferencz, a' Radnai vízeokról, 1800.
- Gergelyfy M. D. de aquis et thermis mineralibus terrae siculor. Transilv. 1811.
- C. V. Hufeland prakt. Übersicht der vorzüglichsten Heilquellen Deutschlands. Berlin, 1815—20.
- Jos. Waechter Abhandlung über den Gebrauch der vorzüglichsten Bäder und Trinkwässer. Wien, 1817.
- Sigismundus Bélteky M. D. Conspectus aquarum mineralium. Transilv. 1818.
- Samuel Pataky descriptio physico-chemica aquar. mineralium. Transilv. 1820.

F. von Hietzinger die besuchtesten Badeörter u. Gesundbrunnen des österr. Kaiserstaates. Brün, 1821.

Ph. Hartmann Pharmacologia dynamica. Viennae, 1829.

E. Osánn physicalisch-medizinische Darstellung der bekannten Heilquellen von Europa. Berlin, 1829.

Gottl. Rüscli vollständiges Handbuch über Bade- und Trinkkuren überhaupt. 2 Bände. 1832.

Matyas István M. D. ó és új Diaetetika. 5 darab.

T h e s e s .

1.

Aqua Borszékiensis certo respectu Acidula optima.

2.

Aura Transylvaniae salubris, morbis non; verum sanitati favet.

3.

Aquae sotteriae in morbis chronicis eximiam largiuntur medicinam.

4.

Scorbutus per aquas ferratas recte tractatur.

5.

Extractio Cataractae inferiora versus, superiori praestat.

6.

Hepar princeps organon est, non tantum chylicationis, sed totius assimilationis etiam.

7.

Cortex peruvianus in febris intermittente sistit remedium specificum.

8.

Cognitiones theoreticae, quamquam admodum necessariae, ad praxim tamen bonam faciendam, haud sufficiunt.

9.

Medicus bonus semper honorandus.

10.

Medicum pauca loqui, multa scire, plurrima meditari, oportet.
